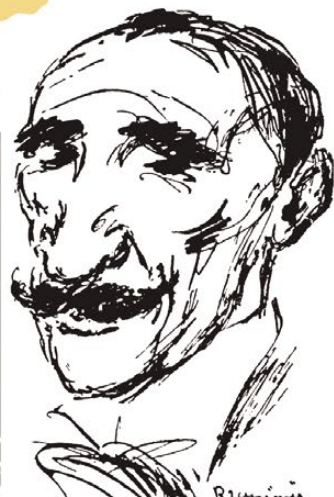
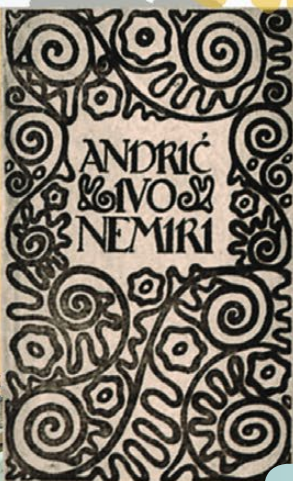
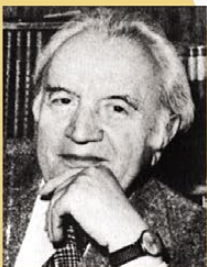

Marina Protrka Štimec

Hrvatska književnost: autori i razdoblja

<https://doi.org/10.17234/9789533793351.07>

Ovo poglavlje nudi kratak pregled povijesti hrvatske književnosti: najvažnijih autora, poetika i razdoblja i s njima povezanih kretanja u svjetskoj književnosti, regionalnoj kulturi i umjetnosti. Nužno reduciranoga sadržaja, služi tek kao osnovna informacija od koje bi zainteresirane čitateljice i čitatelji mogli krenuti u svestranije i pažljivije putovanje po naznačenoj putanji.

Iskoni bje slovo

Počeci pismenosti i srednjovjekovna književnost

Vita, vita, štampa naša gori gre!

Tako ja oću, da naša gori gre! ...

Zapis žakna Jurija iz 1482. na posljednjoj stranici

Misala po zakonu rimskoga dvora (1483.)

Počeci književnoga stvaralaštva u mnogim kulturama, pa tako i slaven-skima, sežu u daleku prošlost i povezani su s različitim oblicima usmenoga stvaralaštva koje je prethodilo pismu. Prvim razdobljem svjetske književne povijesti obično se smatra razdoblje stare grčke književnosti u kojoj nastaju veliki Homerovi spjevovi, kao i klasična dramska i pjesnička djela. U hrvatskoj književnosti prvi sačuvani pisani tekstovi nastali su u razdoblju srednjega vijeka. Riječ je o dugome periodu – od pada Zapadnoga Rimskog Carstva (476.) do otkrića Amerike i osmanskoga zauzimanja Carigrada (15. st.) u kojemu istodobno nastaju djela na latinskome i na narodnim jezicima. Tada nastaju nacionalni epovi: španjolska *Pjesma o Cidu*, francuska *Pjesma o Ro-*

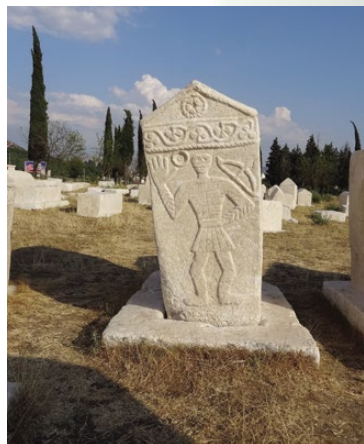
landu, njemačka *Pjesma o Nibelunzima*, rusko *Slovo o polku Igorovu*, finska *Kalevala*, kao i viteški „romani”: *Roman o Tristanu i Izoldi*, *Aleksandrida*, *Rumanac Trojski* (usp. Nemec 1995: 12–13). Književni tekstovi toga vremena svoje izvorište nalaze bilo u religijskim, bilo u svjetovnim sadržajima, pa su najčešće predodređeni svojom didaktičnom, pravnom, teološkom ili religijskom ulogom (usp. Kombol i Novak 1992: 11–12).

Hrvatska srednjovjekovna književnost razvila se na temelju ćirilometodskih knjiga na trima pismima: **glagoljici**, **ćirilici (bosančici)** i na **latinici** (→ *jezik*, str. 147). Najprije su pisani biblijski i apokrifni tekstovi, zatim misali, evanđelistari, lekcionari, pobožne pjesme, crkvena prikazanja, enciklopedijski, pravni i administrativnim tekstovi, ali i beletristička djela. Danas ih se, zbog jezičnih i stilskih osobitosti, drži vrijednim dijelom nacionalne književne baštine. Srednjovjekovni autori istodobno pišu „vulgarne” (svjetovne) i nabožne tekstove, i jedne i druge i na latinskome i na narodnim jezicima. Na razvoj pisane kulture utjecali su crkveni redovi, najprije pustinjački – benediktinci i pavlini, a zatim i prosjački i propovjednički – franjevci i dominikanci. Oni razvijaju školstvo, prepisivanje knjiga i poduku stanovnika u zemljoradnji i obrtima. Vrhunac kulturnoga razvoja u tome razdoblju zbiva se zahvaljujući epohalnom Gutenbergovu izumu tiska koji dotadašnju dominantno usmenu kulturu usmjerava prema pisanom stvaranju i recepciji. Prvom tiskanom hrvatskom knjigom smatra se glagoljički *Misal po zakonu Rimskoga dvora* iz 1483. godine koji je istodobno i najstarija južnoslavenska knjiga, kao i najstarija knjiga tiskana slavenskom pismom (glagoljicom). Nije posve izvjesno gdje je objavljen, ali se po zapisu žakna Jurija iz Roča zna da su ga priredili istarski glagoljaši. Nakon *Misala* glagoljicom je tiskan i *Brevijar po zakonu Rimskoga dvora*, a zatim i druge knjige među kojima se ističe *Lekcionar Bernardina Splićanina* objavljen u Veneciji 1495. Stećak godine (→ *jezik*, str. 149).

Među najvažnijim spomenicima toga razdoblja svakako su:

Bašćanska ploča (oko 1100.) – najpoznatiji je hrvatski epigrafski spomenik u kamenu ispisana darovnica pronađena u 19. stoljeću, u benediktinskoj opatijskoj crkvi svete Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku (→ *jezik*, str. 147).

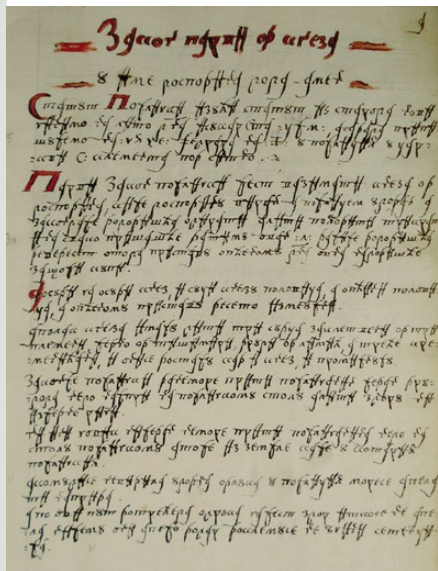
Stećci – srednjovjekovni nadgrobni spomenici rašireni po Bosni, Hercegovini, dijelu Dalmacije, južne Srbije i Crne Gore. Ukrašeni su jednostavnim crtežima oruđa, likova ljudi, Sunca i Mjeseca, prizora iz života i efektnim

epitafima u kojima se prenose istine o životu, smrti, sudbini i osjećajima pokojnika. U 20. st. postali su referentnim okvirom književnoga opusa pjesnika Maka Dizdara, autora zbirke *Kameni spavač* (1966.).

Zapis Črnorisca Hrabra O pismenima napisan je kao obrana glagoljice, slavenskoga pisma koje je izumio sv. Ćiril (→ *jezik*, str. 147). Svjedoči o tome da su Slaveni prije dolaska učenika Ćirila i Metoda nastojali pisati narodnim jezikom grčkim i latinskim slovima.

Poljički statut

Zapis popa Martinca

Vinodolski zakon, najstariji zakonski spomenik na hrvatskome jeziku, napisan je 6. siječnja 1288. godine na Sveta tri kralja. Uređuje odnose između novih gospodara, knezova Krčkih (kasnije nazvani Frankopani) i do tada slobodnih vinodolskih općina. Srodan mu je i **Poljički statut** (1444.) kojim se definiraju uvjeti prelaska dotadašnje slobodne Poljičke općine (Poljičke republike) pod mletačku vrhovnu vlast.

U srednjemu vijeku bile su popularne knjige općega znanja, poput *Lucidara*, dijaloški organiziranoga teksta koji je glagoljaš Istranin preveo s češkoga jezika, a u kojemu stoji: *Vaspjet je jedna vlast jaže zovet se Ilirija. I v toj zemlji je jedna gora jaže zovet se latinski Olinfos, ježe je Učka i te gori visokost ide daži pod oblaki.*

Česte su i poznate u ovo doba i različite kronike ili zapisi: **Zapis popa Martinca** (1493.) koji živim i potresnim riječima svjedoči o tragičnoj Krbavskoj bitci i *Ljetopis popa Dukljanina*, koji se još naziva i lat. *Regnum Sclavorum*, *Kraljevstvo Slavena* i *Barski rodoslov*. Riječ je o zapisu anonimnoga autora, nazvanoga Pop Dukljanin koji je bio svećenik u Baru i koji opisuje zamišljeno kraljevstvo Slavena, kralja Svatopluka, sabor na polju Dalmi, legendu o osnutku Dubrovnika, povijest Duklje i dr. Sačuvan je prijepis na latinskome iz oko 1650. godine, dok 1601. Mavro Orbini, vjerojatno prema mogućem starijem izvorniku objavljuje *Il regno degli Slavi*, a 1666. Ivan Lučić *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, knjigu koja je potaknula rani panslavizam

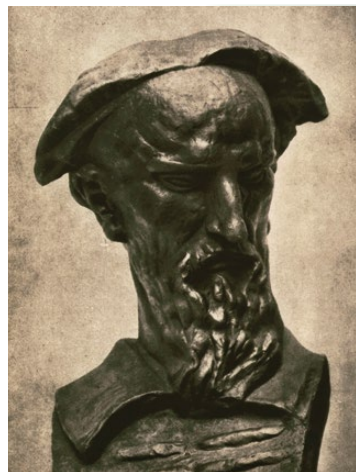
na širem području. U 14. stoljeću nastala je hrvatska redakcija toga teksta u kojoj je pridodano dosta podataka iz hrvatske povijesti, među ostalima i legenda o smrti hrvatskog kralja **Zvonimira** (→ *povijest*, str. 61). Dobar dio tih kronika, kao i književnoga stvaralaštva u tome razdoblju, zasićen je nizom predaja, kazivanja, pjesništva, naracija i drugih usmenoknjiževnih tvorbi koje će do kraja 19. stoljeća ostati prevladavajući oblik književnoga stvaralaštva i na mnogobrojne načine utjecati na oblikovanje umjetničkih i drugih tekstova.

Iako je u srednjemu vijeku objavljeno, kako je na početku spomenuto, i nekoliko romana, naziv nas ne treba zavesti: riječ *roman* u tome razdoblju još uvijek nema konotaciju književnoga žanra kakav je profiliran nakon Cervantesova *Don Quijotea* i kasnije do današnjih dana. Termin u srednjem vijeku označava naprosto tekst koji nije pisan latinskim, već romanskim, odnosno pučkim jezikom. Srednjovjekovni su „romani” nastali prepričavanjem klasičnih grčkih epova s temama viteštva i ljubavi. Na južnoslavenskome području najpoznatiji su *Rumanac Trojski* i *Aleksandrida* (usp. Kombol i Novak 1992: 23–24).

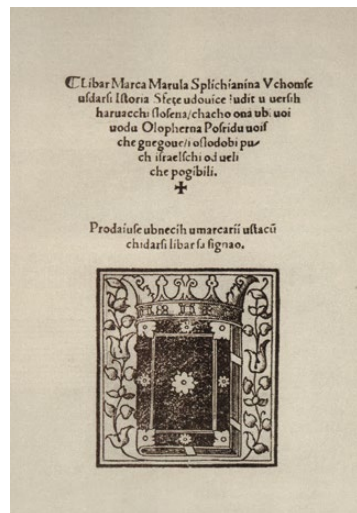
Pjesništvo u tome razdoblju i dalje čuva čvrstu vezu s pjevanjem, pa su od 11. do 13. stoljeća popularni trubaduri, putujući pjesnici koji su djelovali najprije u Provansi, pjevajući uz pomoć mandoline ili leuta o idealiziranoj viteškoj ljubavi. Uz njih su putovali putujući zabavljači, žongleri. Razvili su specifične poetsko-glazbene forme koje su u Njemačkoj poznate pod imenom *Minnesang*. Riječ je o dvorskoj lirici koja, uz postojeću pobožnu poeziju, razvija ideal služenja gospi, a uvelike je utjecala na liriku talijanskoga renesansnog pjesnika Francesca Petrarce i na **hrvatske petrarkiste**, pjesnike koji su pisali poeziju po uzoru na Petrarca.

Kraj srednjovjekovnoga razdoblja a početak novoga, humanizma, u hrvatskoj književnosti označava epski spjev *Judita* Marka Marulića (1450. – 1524.) koja je 1501. godine „u versih hrvacki složena”. Inače uglavnom pisac na latinskom jeziku, Marulić u predgovoru spjeva prepoznatljivom autorskom gestom upozorava na vlastite uzore: naše „začinjavce” (duhovne stihotvorce na narodnome jeziku) i stare klasične pjesnike, pa je tradicionalno nazvan „ocem hrvatske književnosti”.

Marko Marulić, rad I. Meštrovića

Stranica *Judite* Marka Marulića

Čovjek kao mjera novoga poretka Humanizam i renesansa

*Blaženi čas i hip najprvo kad sam ja
Vidil tvoj obraz lip od koga slava sja.
Blažena sva mista kada te gdi vidih,
Dni, noći, godišta koja te ja slidih.
Blažen čas i vrime najprvo kada čuh
Ljeposti tve ime kojoj dah vas posluh.
Blažene boljezni ke patih noć i dan
Cić tvoje ljuvezni za koju gubljah san.
Blaženi jad i vaj ki stvorih do sade
Želeći obraz taj sve moje dni mlade.
Blaženo vapije kad ime tve zovih
I gorko trpinje u željah kad plovih.
Blažen trak od uze ljuvene u kojoj
Stvorih plač i suze, želeći da sam tvoj.
Blažena ljepos tva, blažena tva mlados,
Pokli se meni sva darova za rados.*

Šiško Menčetić: *Blaženi čas i hip*

Nakon *Božanstvene komedije* Dantea Alighierija kao krune srednjovjekovne književnosti i prekretnice prema novomu razdoblju, na području Italije u 14. i 15. stoljeću cvate novo razdoblje: renesansa i humanizam. Renesansa označava preporod ljudskih vrijednosti i usredotočenost na prostor ovozemaljskoga, nasuprot religijskomu i božanskomu kao dominantama prethodnoga razdoblja. Uz renesansu se povezuje i humanizam kao temeljni nazor na svijet koji čovjeka smatra mjerom svih stvari, kako se još u grčko doba izrazio Protagora. Novo doba priziva vrijednosti znanja i naslijeđe helenskoga doba: uče se klasični jezici, osnivaju akademije, učilišta po uzoru na Platonovo (usp. Kombol i Novak 1992: 53–59). Nasuprot srednjovjekovnoj askezi razvija se hedonizam, uživanje u svim čulima, kako se vidi naročito u zbirci *Dekameron* Giovannija Boccaccija (1349. – 1353.), djelu koje je utemeljilo novi narativni žanr, novelu. Ta kratka prozna forma zadržava prepoznatljivu unutarnju strukturu, vezu s usmenim pripovijedanjem i potrebu iskazivanja novoga ili nečuvenoga događaja te se često povezuje u cikluse koji mogu prerasti u roman.

Odgoj renesansnoga čovjeka okrenut je duhu klasične kulture, pedagogije i govorništa, a njegovo je djelovanje prepoznatljivo u javnoj i privatnoj

sferi. Taj je „preporođeni” čovjek aktivan je u političkom životu, bavi se gospodarstvom, poduzima optimističke poduhvate, ulaže u brak i obitelj, pokreće ga stvaralački duh i smatra se stupom novoga građanskog društva.

U tome razdoblju hrvatske književnosti jezik pučana i kmetova postaje legitimnim jezikom visoke književnosti. **Književnost renesansne Dalmacije i Dubrovnika** nastaje kao sinteza antičke tradicije, talijanske renesanse, srednjovjekovne i usmene tradicije. Politički i geografski položaj Dalmacije u 16. stoljeću uvjetuje jake utjecaje talijanske renesanse na priobalnome području od Hvara i Dubrovnika do Zadra i Šibenika. Ti se utjecaji, uz elemente usmene i srednjovjekovne književnosti, a kod dijela autora i klasične grčke književnosti, prepoznaju u djelima **Marka Marulića, Petra Zoranića, Petra Hektorovića, Šiška Menčetića, Džore Držića, Mavra**

Vetranovića, Marina Držića i drugih onodobnih autora. U 16. stoljeću najčešće se piše i objavljuje ljubavna lirika pod utjecajem Francesca Petrarce. U tom je smislu reprezentativan *Zbornik Nikše Ranjine* ili *Dubrovački kanconijer* (1508.), najstariji lirski zbornik hrvatske svjetovne lirike. Ljubav koja se u njemu opjevava nije tek intimna stvar pjesničkoga subjekta, već se pred-

stavlja i kao svojevrsna društvena igra koja podliježe specifičnim kodovima i propisanim načinima ophođenja. Najvažniji dramatičar toga razdoblja, **Marin Držić**, velik uspjeh postiže svojim pastirskim igrama i komedijama od kojih su najpoznatije *Tirena, Plakir, Skup, Novela od Stanca* i *Dundo Maroje*. U njima koristi elemente talijanske renesansne komedije i pastoralnoga teatra te ih, koristeći višeznačne duhovite prologe, čini politički provokativnima i društveno relevantnima.

Stranica *Ribanja i ribarskog prigovaranja* Petra Hektorovića

Prizor iz predstave *Dundo Maroje* Marina Držića

Životni užitci i čežnja za smrću Barok i protureformacija

*O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kom sva blaga višnji nam Bog je d'o:
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave.
Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj čistoj ljepoti.*

Ivan Gundulić: *Dubravka*

Humanizam i renesansa, kao i s njima povezan razvoj tiska, potpomogao je reformacijski pokret koji je, na čelu s Martinom Lutherom, usmjeren protiv bogaćenja i nemorala u Katoličkoj crkvi i njezinu vraćanju načelima iz kojih se razvila. Kao odgovor Crkva je sazvala Tridentinski koncil (1545. – 1563.) koji je potaknuo proces katoličke obnove ili protureformacije te dugoročno odredio društvene, religiozne, kulturne i političke promjene. U umjetnostima toga doba razvija se barok (port. *barocco* – biser manje vrijednosti, nepravilnoga oblika) kao pravac koji karakterizira kićenost, gomilanje ukrasa, pobožan i uzvišen stil, religiozne teme kojima se želi izazvati zadivljenost (→ *umjetnost*, str. 260). U književnosti se ponovno prepoznaje važnost religioznih tema uz koje se koristi bogata metaforika i vrlo osviješten rad na formi. Tijekom 17. stoljeća na području današnje Hrvatske razvija se nekoliko regionalnih književnih krugova: dalmatinsko-dubrovački, kajkavski, slavonski i ozaljski. Svi ti krugovi rade na standardizaciji svojih jezičnih

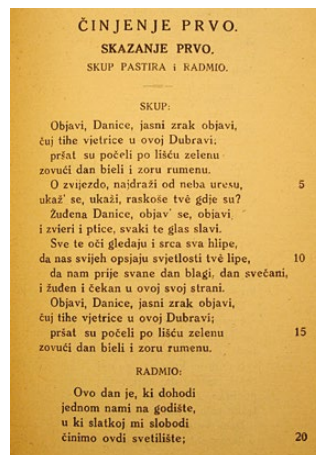
Ivan Gundulić

Naslovnica *Suza sina razmetnoga*
Ivana Gundulića

Stranica *Dubravke* Ivana
Gundulića

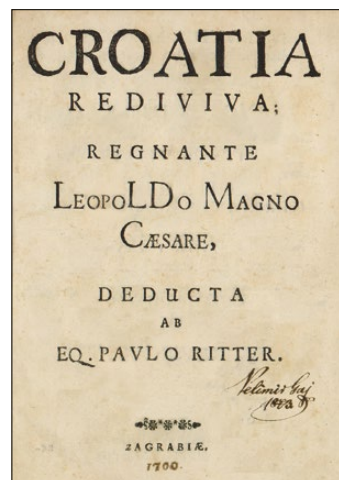
idioma na kojima se pišu književna djela, rječnici i jezični priručnici (→ *jezik*, str. 150). Dubrovnik pritom ostaje književnim središtem u kojem djeluje danas najpoznatiji barokni pisac **Ivan Gundulić** (1589. – 1638.). U mladosti piše melodrame i „pjesni tašte i isprazne” koje nisu sačuvane i kojih se odrekao kao „poroda od tmine”. Kasnije objavljuje religiozne poeme *Pjesni pokorne kralja Davida* i *Suze sina razmetnoga* (1622.), pastirsku igru *Dubravka* (1628.) i slavni ep *Osman* (1622. – 1638.). Njegova *Dubravka* može se shvatiti kao hvalospjev slobodi, ali, u duhu katoličke obnove, i kao kritika razuzdanosti i neumjerenosti. Za razliku od toga, tema je *Osmana* povijesna, nastala u skladu s protureformacijskim pokretom i vođena sveslavenskom idejom. Izgubljena pjevanja toga Gundulićeva epa, 14. i 15., najuspješnije je dopunio u 19. st. Ivan Mažuranić, hrvatski književnik i političar.

U Bosni duh katoličke obnove šire franjevci franjevačke provincije Bosne Srebrne među kojima je najaktivniji **Matija Divković**, autor vjerskih poučnih djela utemeljenih na hrvatskoj književnoj tradiciji. Osim franjevaca, u Bosni djeluju i književnici Muslimani koji pišu na turskome, arapskome i perzijskome jeziku i smatraju se začetnicima *alhamijado* književnosti pisane arapskim pismom na narodnome jeziku. U tome razdoblju u hrvatskoj se književnosti razvija latinizam: latinski jezik zadobiva povlašteno mjesto u Crkvi, upravi, znanosti i umjetnosti. Brojna književna djela pišu se i objavljuju na tome jeziku. Jezikoslovac **Bartol Kašić** prvu hrvatsku gramatiku piše na latinskome, jednako kao i **Pavao Ritter Vitezović**, historičar, leksikograf i književnik, zdušni zagovornik jedinstva svih Slavena, i preteča ilirizma (usp. *ibid*: 310–313) (→ *jezik*, str. 151). Latinski je i glavni jezik školstva kojim u katoličkim sredinama upravlja red isusovaca. Učenici čitaju antička djela, govore latinski, sastavljaju latinske stihove, gledaju i izvode kazališne predstave na tome jeziku. S druge strane, onodobna književnost paralelno se razvija i na narodnome jeziku. Dio pisaca još uvijek piše i latinskim, ali najznačajnija djela ostvaruju na hrvatskome jeziku. Dok je bio zatočen u tamnici u Bečkome Novom Mjestu, **Fran Krsto Frankopan**, hrvatski pjesnik, vlastelin i pripadnik Ozaljskoga književnog kruga (→ *jezik*, str. 151), priređuje svoju zbirku pjesama *Gartlic za čas kra-*

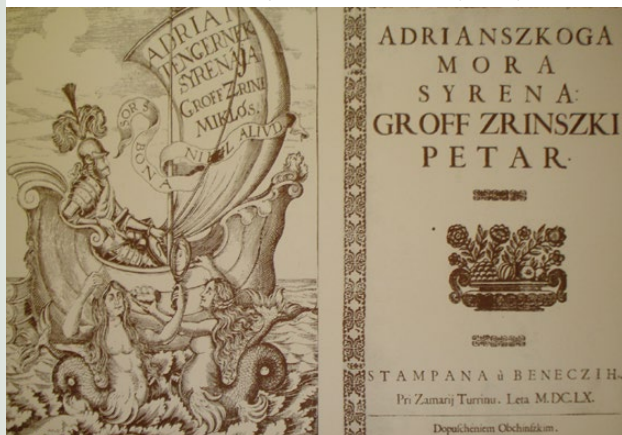
Bista Bartola Kašića

Croatia Rediviva Pavla Rittera Vitezovića

Naslovnica *Sirene Jadranskog mora* Petra Zrinskoga (fragment)

titi. Ta je njegova zbirka ljubavne poezije neobično smjela po svome sadržaju, ponegdje s mnogo lascivnih stihova (*Zganke za vrime kratiti*). Njegov šurjak Petar Zrinski, s kojim je zajedno pogubljen, također je bio je pjesnik. 1660. preveo je s mađarskoga jezika i u Veneciji (tada Mletcima) objavio poznati spjev svog brata Nikole Zrinskoga *Sirena Jadranskoga mora* (*Adrianskoga mora sirena*) (usp. ibid: 293–307).

Sapere aude! Književnost prosvjetiteljstva

*Ako li se drugačije mučiš
Tekuć dobra, a knjigu ne učiš,
Neumitan raspe svekoliko,
Da bi bilo još dvaput toliko.*

Matija Antun Relković: *Satir iliti divji čovik*

„Sapere aude! Imaj hrabrosti da se služiš svojim vlastitim razumom!” Tim je riječima njemački filozof Immanuel Kant 1784. formulirao načelo prosvjetiteljstva. Prosvjetiteljstvo je, prema njemu, čovjekova odlučnost i hrabrost da se služi svojim razumom bez tuđega vodstva. U skladu s time razdoblje je prosvjetiteljstva obilježeno povjerenjem u razum, što prati širenje egzaktanoga znanja i oblikovanje pojedinih znanstvenih disciplina koje danas poznajemo. Racionalizam u europskim književnostima kraja 17. i prve polovice 18. stoljeća potiče razvoj klasicizma. U Francuskoj se razvija tzv. učena književnost, uglavnom u bogataškim salonima kao središnjim mjestima okupljanja, kulturnoga i umjetničkoga djelovanja. Klasicisti ističu antičke pisce kao svoje uzore u ostvarivanju kulta forme, dotjeranoga stila koji prati poučne i uzvišene sadržaje. Nasuprot moralističkoj tragediji koju s velikim uspjehom pišu Pierre Corneille i Jean Racine, komediograf Molière u svojim komedijama *Škrtac*, *Mizantrop*, *Umišljeni bolesnik*, *Don Juan* i dr. koristi smijeh kao sredstvo u borbi protiv ljudskih mana. U hrvatskoj književnosti klasicizam

je, među ostalim, prepoznatljiv u opusu pjesnika **Matije Petra Katančića** (1750. – 1825.), autora koji je smatrao da su stari Iliri predci Hrvata, čime je utjecao i na imaginarij i ideologiju Hrvatskoga narodnog preporoda (usp. Kombol i Novak 1992: 412).

U to doba raste popularnost narodnoga stvaralaštva ili stvaralaštva „na narodnu” koje se sakuplja i postaje mjerom dobroga pisanja. Usmeno stvaralaštvo i recepcija slušanjem dominira do kraja 19. stoljeća, pa je znakovito da su pjesme iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1756.) Andrije Kačića Miošića (1704. – 1760.) postale toliko popularne da su ih kazivači govorili naizust. Pjevajući o albanske knezu Skender-begu i drugim feudalcima i vitezovima, Kačić je svoje junačke deseterce obogatio prepoznatljivim usmenoknjiževnim oblicima. Istodobno, u duhu prosvjetiteljske misli, ponudio je poetsku viziju povijesti Južnih Slavena. O popularnosti njegova *Razgovora ugodnog* svjedoči i činjenica da je talijanski putopisac Alberto Fortis (1741. – 1803.), osim poznate pjesme *Hasanaginica*, na talijanski preveo i dio te Kačićeve pjesmarice (ibid: 382–384).

U Slavoniji ovoga doba djeluju **Antun Kanižlić** (1699. – 1777.), autor posthumno objavljenih *Svete Rožalije* i teološko-ga traktata *Kamen pravi smutnje velike*, kao i izraziti prosvjetitelj, svjetovnjak **Matija Antun Relković** (1732. – 1798.). U *Satiru iliti divjem čoviku* (1762.) Relković nastoji upozoriti na negativnosti zaostalih običaja i navika te potaknuti ekonomski i društveni razvoj Slavonije. Kao i Kačić Miošić, i Relković piše u duhu narodne pjesme, uglavnom deseteračkim stihom, čime ubrzo postaje popularan u širokim pučkim slojevima (ibid.: 398–402).

Na sjevernom dijelu Hrvatske djeluje najkompletniji kajkavski pisac starije hrvatske književnosti, komediograf **Tituš Brezovački** (1757. – 1805.). Autor *Matijaša Grabancijaša di-jaka*, Brezovački se svojim kazališnim radom nadovezuje na tradiciju prijašnje kajkavske dramske književnosti, razvijajući njezin jezik i dramsku strukturu do reprezentativnih dometa. Kajkavski jezik i književnost do kraja 18. stoljeća imaju prepoznatljiv identitet. Gajeva pravopisna i jezična reforma (→ *jezik*, str. 152) već na početku morala se suočiti s tada već reprezentativnom „horvatskom” (kajkavskom) tradicijom.

Andrija Kačić Miošić

Stranica Razgovora ugodnog
naroda slovinskoga Andrije
Kačića Miošića

Matija Antun Relković

Sloboda, subjektivnost i osjećajnost Romantizam i nacionalni preporod

*Kao vječno more sinje
U kretu si gipkom, lakom,
Podaje se dahu svakom
I mreška se i propinje,
(Kakva moć je vjetra koga) –
Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči –
To je jezik roda moga!*
Petar Preradović: *Jezik roda moga*

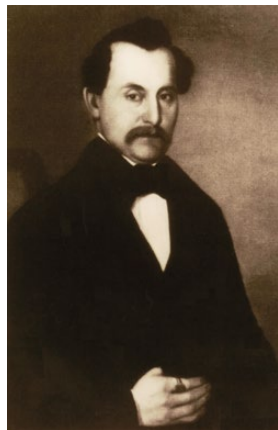
Klasicističko i prosvjetiteljsko povjerenje u racionalizam poljuljano je sve očitijim neskladima između građanske ideologije i njezine političke i socijalne stvarnosti te općim razočaranjem u rezultate Francuske revolucije koja je propagirala jednakost, bratstvo i slobodu. Zbog toga, nasuprot dotadašnjemu isticanju razuma, nova epoha svoj svjetonazor gradi na subjektivizmu i osjećajnosti. Romantizam (fr. *le romantisme*) ili romantika (njem. *die Romantik*) otkriva iracionalno, prošlost, usmeno stvaralaštvo, daleke narode i krajeve. Omiljeni je žanr romantičara lirika koja je podatna za izražavanje divergentne skale pjesničkih osjećaja, stanja i nagnuća. Karakterizira je ritmičnost stiha, fragmentarnost, nemotiviranost zbivanja, romantičarska ironija, hibridnost, odnosno sloboda u povezivanju različitih žanrova. Romantičarska drama tako više ne slijedi klasično aristotelovsko dramsko načelo o tri jedinstva (mjesto, vremena i radnje), razvija se lirsko-epski spjev, popularni su sentimentalni romani. Romantizam poima književnika, prvenstveno pjesnika, kao genija koji nadzemaljskim nadahnućem stvara izvorno umjetničko djelo. Takvo poimanje autora otvara prostor razvoju romantičarske ironije, samoosviještenoga postupka kojim autor upućuje na vlastitu slobodu onkraj žanrovskih i drugih granica konkretnoga djela. Čini to najčešće razmičući fikcionalnu iluziju djela, poigravajući se konvencijama žanrova i postupaka, kako se to vidi u Byronovoj narativnoj poemi *Don Juan* (1819. – 1824.) ili Sterneovu romanu *Tristram Shandy* (1759. – 1767.).

U romantizmu postaje vidljiva unutartekstualna svijest o fikcionalnosti književnoga djela, ali i snazi i utjecaju koje ono ima na stvarni život čitatelja. Ova tema, započeta već u Cervantesovu romanu *Don Quijote*, postaje po-

sebno aktualna pojavom verterizma. Naime, nakon objavljivanja Goethe-ova romana *Patnje mladog Werthera*, čitatelji masovno počinju oponašati glavne likove romana i to do te mjere da ne samo da biraju odjeću po njihovu uzoru, već i smrt, što dovodi do pojave masovnih samoubojstva. Verterizam je označio određenu društvenu modu koja je proizišla iz popularnosti književnoga djela, dok je Don Quijoteovo ponašanje svojevrsan psihološki poremećaj neadekvatne percepcije stvarnosti srodan onome koji je, po uzoru na Flaubertov lik Madame Bovary, nazvan bovarizam. Oba ta lika svoju poremećenu percepciju stvarnosti grade prema nerealnim očekivanjima proizišlima iz obrazaca trivijalne književnosti: u prvome slučaju viteških, a u drugome ljubavnih romana. Posljedice koje iz toga proizlaze na različite se načine odražavaju na sudbinu tih pojedinačnih likova, kao i na narativnu i idejnu strukturu romana koji se, upravo kroz dramu naslovnih likova, mogu čitati i kao autorski odnos prema kodovima „trivijalne književnosti”.

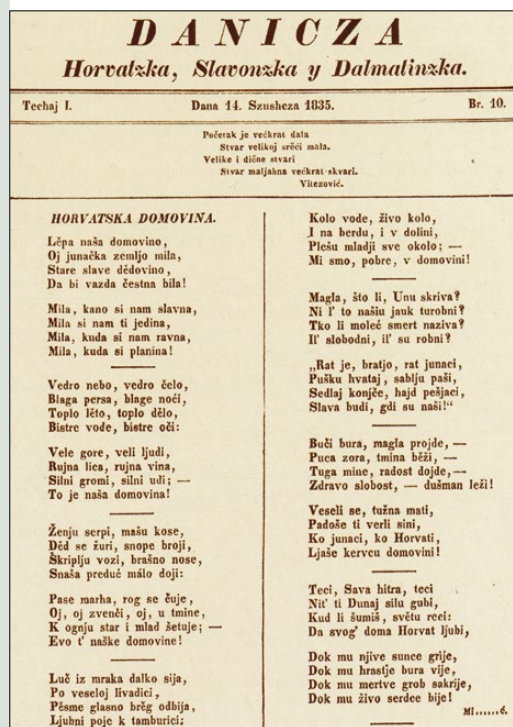
Osjećajnost, projekcija zlatnoga doba nacionalne povijesti, isticanje usmene tradicije i narodnoga jezika upisani su i u ilirizam, hrvatsku inačicu romantizma unutar Hrvatskoga narodnog preporoda i njegova Ilirskoga pokreta (1836. – 1843.). Utemeljen na panslavizmu, taj pokret za cilj postavlja kulturno i političko objedinjenje svih „Ilira”, odnosno Južnih Slavena (→ *jezik*, str. 152). U najširoj viziji **Ljudevita Gaja**, Velika Ilirija poistovjećena je s prostorom koji naseljavaju svi slavenski narodi. Pokret je okupio vodeće intelektualce koji su radili na standardizaciji narodnoga jezika kao općega i književnoga, trudili se oko sakupljanja i objavljivanja književnosti nastale u narodu te prevođenja i pisanja narodnim jezikom. Rad na standardizaciji jezika u tome se razdoblju podudara s profiliranjem književnosti kao institucije, kao i s procesima oblikovanja nacionalne svijesti kroz niz historizacijskih procesa. Novi medij, časopisi, posreduju i novu koncepciju književnosti te pogoduju afirmaciji novih pripovjednih oblika poput novele i romana. Prvi je književni časopis „**Danica**” (1835.) koju je kao tjedni prilog svojih novina pokrenuo Ljudevit Gaj. Osim toga, počinju funkcionirati i domaće, nacionalne tiskare, kao i književna društva poput Ilirske čitaonice koja je prethodila osnivanju **Matice hrvatske** (1842.). U tim prvim desetljećima 19. stoljeća književnost je shvaćena kao domoljubni čin kojim se čuva vlastiti jezik koji je shvaćen, riječima Wilhelma von Humboldta, kao „prava domovina” nekog naroda. U tome smislu najprije se afirmira lirika, i to angažirane budni-

Ljudevit Gaj

Petar Preradović

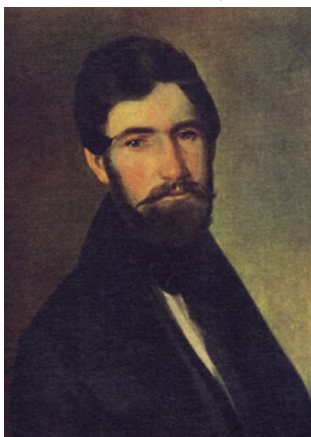

Osmana, objavio spjev *Smrt Smail-age Čengića*, kanonski tekst hrvatskoga romantizma u kojemu je, prema sudu onodobne kritike, uspješno povezo estetske norme starije nacionalne književnosti te motive, jezik i metaforiku usmenoga stvaralaštva.

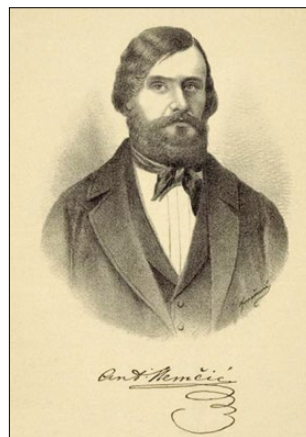
Ilustracija epske pjesme Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*, rad J. Kljakovića

Stanko Vraz, rad M. Stroya

Antun Nemčić

Po uzoru na njegovo djelo u tome se razdoblju pozitivno vrednuju ona djela koja su napisana istodobno prema „pravilima estetike”, prema normama autorske, najčešće starije hrvatske književnosti i koja su jezično i motivski nastala na „izvoru narodnoga jezika”. Romantizam u najširem smislu postavlja usmeno narodno stvaralaštvo kao uporište nacionalnoga identiteta, kao izvor nepatvorenoga i živoga jezika, inspiracije i narodnoga duha. Zbog toga pojedinci i institucije sakupljaju i objavljuju usmene predaje, poeziju, priče, legende, bajke itd. Najpoznatiji slavenski folklorist toga doba svakako je Aleksandar Afanasjev (1826. – 1871.) koji je u osam knjiga objavio niz slavenskih predaja, vjerovanja i tradicija koja će početkom 20. st. proučavati i u svojim se pričama njima koristiti Ivana Brlić-Mažuranić. Stari su Slaveni vjerovali da postoje kućni duhovi (Domovoj), šumski duhovi (Leši) i vodeni duhovi ili vile (Rusalka), vještice, čarobnjaci, vukodlaci i vampiri. Rašireno je i vjerovanje u Babu Jagu (Jezi Baba), staricu koja je pola čovjek pola stablo, nosi bradu, jede ljude i živi u kući na kokošjim nogama. Neki su od slavenskih bogova Triglav, Svantevid, Morana, Jarilo, Svarožić (Svarog), Perun, Veles, Majka Zemlja, Dažbog ili Dabog. Svjetsku slavu postigle su bajke i priče koje su na njemačkome govornom području sakupljala i 1812. – 1815. objavila braća Jacob i Wilhelm Grimm. Među njima su *Crvenkapica*, *Pepeljuga*, *Trnoružica*, *Palčić* i druge bajke uz koje i danas odrastaju naraštaji djece diljem svijeta i koje su na različite načine, intertekstualnim i citatnim vezama, filmskim, kazališnim i glazbenim adaptacijama, postale dio najširega kulturološkog naslijeđa.

Dijagnoza društvene stvarnosti Realizam

Povijesti se nijesam iznevjerio. Nije mi toga trebalo. Sve su osobe u toj knjizi – pa i zadnji sluga – historične, svi užasni prizori, sva zlodjela krvnika su istinita, nipošto u kronikama upisana, već po svjedocima pred sudom dokazana.

August Šenoa: *Seljačka buna*

Naziv za književno razdoblje, stilsku epohu ili poetiku realizma potječe iz latinskoga jezika (lat. *res* – stvar, *realis* – stvaran, predmetan). U književnopovijesnome smislu prepoznatljiv je po izboru socijalno relevantnih tema, specifičnih književnih postupaka i dominaciji proznih žanrova. Tzv. sveznajući pripovjedač u trećem licu (on-forma) fingira objektivnost i dis-

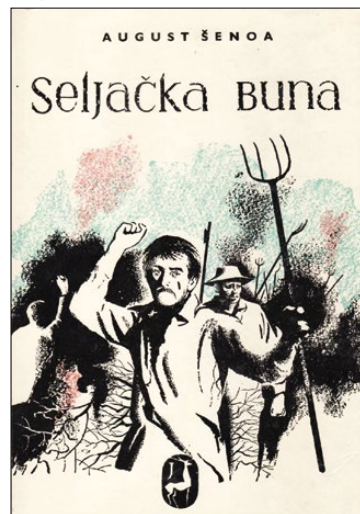
August Šenoa

Spomenik Šenoj, rad
M. Ujević

Naslovnica *Seljačke bune*
Augusta Šenoe

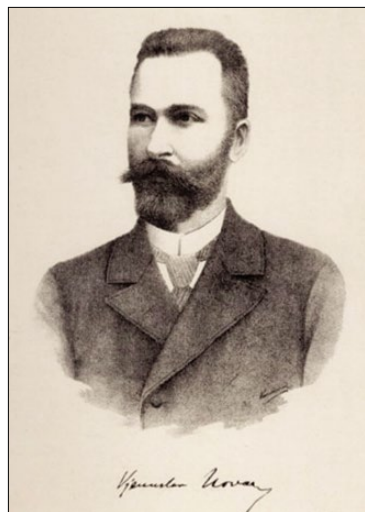

tanciranost od ispričanoga. Radnja je organizirana oko društvene i psihološke karakterizacije lika koji je i nosivi element djela. Velike romane realizma pamtim po glavnim likovima poput Balzacova Eugènea de Rastignaca, Flaubertove Emme Bovary, Tolstojeve Ane Karenjine, Kovačićeve Ivice Kičmanovića i njegove Laure. Konstruirani prema načelu tipičnosti, ti su likovi istodobno individualizirani, ali i nositelji svojstava određenih društvenih skupina. Pisci realizma, birajući tipične situacije i likove, upozoravaju na specifične društvene probleme polazeći od pretpostavke da je njihovo stvaranje, ali i rješavanje dostupno ljudskoj volji i razumu. Dominantna književna vrsta u tome razdoblju postaje roman, a među najpopularnijima su u hrvatskoj književnosti romani s temama iz povijesti koje afirmira **August Šenoa** (1838. – 1881.). Svojim svestranim književnim, uredničkim, kulturnim i političkim djelovanjem obilježio je vrijeme prerealizma/protorealizma koje se zbog toga naziva i **Šenoino doba** (usp. Nemec 1995: 79–131). Polovicom stoljeća, naime, dolazi do smjene generacija, pojave novih časopisa i autora koji sve češće pišu proze: najprije novele, a zatim i romane. Popularnost tragedije kao prije dominantnoga dramskog žanra sada opada u korist komedije. Nakon dramatičara **Dimitrije Demetra** ravnateljem *Hrvatskoga narodnog kazališta* 1868. postaje **August Šenoa** koji na repertoar uvrštava slavensku i francusku dramu, preferira realističke komade i uvodi stalnu operu pod vodstvom **Ivana pl. Zajca** (→ *glazba*, str. 273). Šenoa djeluje kao književnik, kritičar, urednik u ono vrijeme najutjecajnijega književnog časopisa „**Vienca**” te kao gradski senator. Smatra ga se utemeljiteljem i pro-

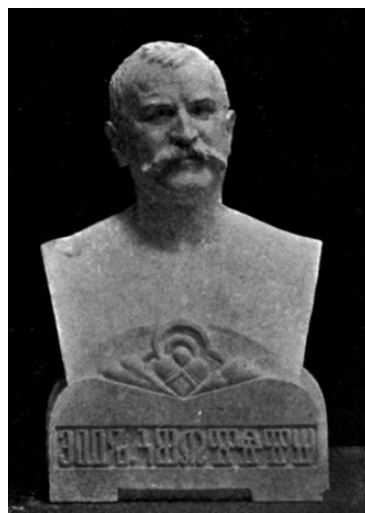
micateljem modernoga romana te tvorcem urbanoga jezičnog standarda. Objavio je važne povijesne romane: *Zlatarovo zlato* (1871.), *Čuvaj se senjske ruke* (1875.), *Seljačka buna* (1877.), *Diogenes* (1878.) i *Kletva* (1880. – 1981.) koju je nakon autorove smrti dovršio **Josip Eugen Tomić**. U njima nasljeđuje model povijesnoga romana koji je pisao Walter Scott, a koji je prepoznatljiv po ovjeravanju književnoga djela autentičnim dokumentima i povijesnim izvorima kako bi se time naglasila njihova vjerodostojnost. Osim toga, Šenoa je napisao niz romana i pripovijedaka u kojima tematizira socijalne i političke odnose svog vremena: *Prosjak Luka* (1879.), *Barun Ivica* (1874.), *Vladimir* (1879.), *Prijan Lovro* (1873.), *Ilijina oporuka* (1876.) i *Branka* (1881.). U njima najavljuje realističke postupke i teme koje će razraditi nova generacija pisaca među kojima su **Ante Kovačić**, **Vjenceslav Novak** (nazvan hrvatski Balzac), **Ksaver Šandor Gjalski** i **Josip Kozarac**. Realizam je u književnosti povezan s profiliranjem prirodnih znanosti i jačanjem pozitivističke filozofije, a u hrvatskoj književnosti dominira nakon osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća. **Eugen Kumičić** romanom *Olga i Lina* (1881.) izaziva oprečne stavove u kritici i javnosti, na koje reagira svojevrsnim naturalističkim manifestom *O romanu* (1883.) u kojem zagovara **naturalizam** po uzoru na poetiku francuskoga pisca Émilea Zolu. Time je potaknuo „polemiku o naturalizmu”, raspravu o romanu i tipu realizma pogodnome za recentnu nacionalnu literaturu (usp. Nemec 1995: 151). To je posljedično utjecalo i na afirmaciju književne kritike koja se s novom generacijom, prije svega s **Jakšom Čedomilom**, modernizira i oslanja na europske kritičare H. Tainea, Bjelinskoga, G. Brandesa i druge. Središnje mjesto promišljanja, objavljivanja i vrednovanja književnosti i u to vrijeme ostaju književni časopisi među kojima je do kraja stoljeća dominantan „Vienac”. U njemu su objavljena sva važnija djela hrvatskih realista, najčešće proze sa socijalnim temama i snažnim regionalnim koloritom: Josip Kozarac je vezan uz Slavoniju, Eugen Kumičić uz Istru, Ante Kovačić i K. Š. Gjalski uz Hrvatsko zagorje, Vjenceslav Novak uz Senj i urbani pejzaž Zagreba.

Iako je poezija slabije zastupljen žanr, u tome razdoblju djeluje jedan od najvećih hrvatskih pjesnika, **Silvije**

Vjenceslav Novak

Eugen Kumičić, rad I. Rendića

Strahimir Kranjčević (1865. – 1908.). Njegova poezija zadržava implicitno profetsko usmjerenje pjesnika koji pojedinačne socijalne teme spaja s religioznim, kozmičkim i univerzalnim zakonima, što se vidi u pjesmama *Radniku*, *Mojsije*, *Anđeo bola*, *Zadnji Adam*, *Eli! Eli! lamâ azâvtani?!*, *Resurrectio* itd. koje redom otkrivaju „pjesnika klasične snage i moderne izražajnosti” (usp. Živančević i Frangeš 1974: 454–469, 485).

Josip Juraj Strossmayer

Poznato je da su već od 16. stoljeća osnivanje akademije i znanstvena društva najuglednijih i najučenijih ljudi okupljenih oko pojedinih znanstvenih i stručnih područja, pa je npr. u 18. st. djelovala Akademija ispraznih u Zadru (usp. Kombol i Novak 1992: 325). One su svojevrsna prethodnica osnivanju kasnijih društava koja će se u 19. stoljeću profilirati pod snažnim utjecajem historizacije, rada na nacionalnome identitetu i oblikovanju niza novih disciplina. Nakon „učenih društava”, kola i čitaonica, organiziraju se i pokreću krovne kulturne i znanstvene institucije poput **Matice ilirske** (1842.) i **Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti** (1866.) (ibid: 301 – 308) (→ *jezik*, str. 141). Njihovo osnivanje i djelovanje rezultat je nastojanja niza kulturnih i politič-

kih aktera, književnika i organizatora koji su kao jednu od glavnih zadaća nacionalnoga preporoda postavili rad na jeziku, povijesti i identitetu naroda. Historizacija je posljedično rezultirala formiranjem pojedinih znanstvenih područja i disciplina koje su okvir svoga djelovanja našle u Akademiji koju je podupirao teolog, biskup i mecena **Josip Juraj Strossmayer** (1815. – 1905.), jedan od najvažnijih i najutjecajnijih aktera onoga vremena. On je potpomagao i rad pojedinih književnika te osnivanje modernoga **Sveučilišta u Zagrebu** koje je otvoreno 19. listopada 1874. s četiri fakulteta: Pravnim, Bogoslovnim, Mudroslovnim (današnjim Filozofskim) i Medicinskim.

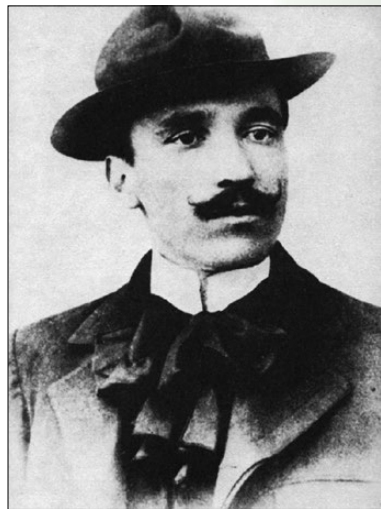
Umjetnost je radi umjetnosti! Simbolizam i moderna

*Naš ukus samo rijedak dojam bira
I mrzi sve što sliči frazi i pozi.
Tek izabranom srcu zbori lira
I nije pjesma koju viču mnogi.
Naš stih je život koji dušu svira.
Što može reći proza, dajmo prozi,
A strofa treba magijom da dira
I budi u nama ono gdje su bozi...*

Antun Gustav Matoš: *Mladoj Hrvatskoj*

Različitih naziva u različitim kulturnim sredinama: moderna, dekadencija, simbolizam, impresionizam, neoromantizam – ta književna epoha odbacuje svako determiniranje književnosti nacionalnom ili socijalnom funkcijom. Književnost se promatra kao autonomno područje čiji je razlikovni kriterij upravo estetski, otkuda dolazi i naziv *larpurlartizam* (fr. *l'art pour l'art* – umjetnost radi umjetnosti). Umjetnički senzibilitet nove paradigme počiva na uvjerenju kako čovjek nije u prvome redu socijalno uvjetovano racionalno biće, već da ljudskim životom vlada tajnovit i ne do kraja spoznatljiv svijet nesvjesnih i podsvjesnih uvjerenja, osjećaja i poriva. Hrvatski modernisti zbog toga prethodnicu svojim uvjerenjima i rukopisu vide u fantastici **Ksavera Šandora Gjalskoga** i psihološkim novelama **Janka Leškovara**. Kad je **Antun Gustav Matoš** (1873. – 1914.) objavio groteskno-simbolističku pripovijest *Moć savjesti* (1892.), očitim postaje rasap realističke poetike i otvaranje novoj modernističkoj paradigmi. Matoš postaje dominantna književna i kritička figura svoga vremena, ne samo jasno izrečenim shvaćanjima književnosti i umjetnosti, već i bogatim novelističkim, lirskim, kritičkim, putopisnim i feljtonističkim opusom. U lirici odan formi soneta, u prozi kraćim pripovjednim formama, u kritici britka duha i izričaja, Matoš uspješno sintetizira povijesno i kulturno naslijeđe s novim, artistskim i kozmopolitskim uvjerenjima (usp. Šicel 1974: 164–184). Okupio je generaciju mladih pristaša, *disciplusa*, poput **Tina Ujevića**, **Ljube Wiesnera**, **Ive Andri-**

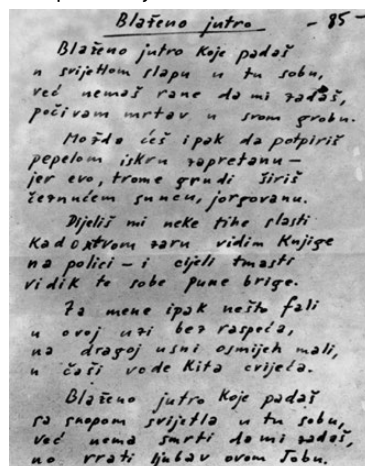
Antun Gustav Matoš

Tin Ujević

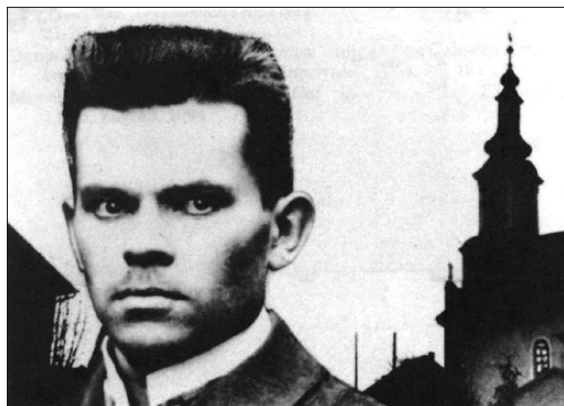

Rukopis Tina Ujevića

ća i drugih autora koji su 1914. nastupili sa zajedničkom zbirkom pjesama *Hrvatska mlada lirika*. Početkom stoljeća svoju jedinu, ali uspješnu i utjecajnu zbirku *Pjesme* (1907.) objavljuje Vladimir Vidrić (1875. – 1909.), vizualno orijentiran secesijski pjesnik profinjena izričaja. Afirmira se i dijalektalna poezija koju, otkrivajući naglašenu ritmičku euforičku strukturu dijalekata, pišu Dragutin Domjanić, Fran Galović i Vladimir Nazor, autor opsežno- i raznolikoga opusa u kojemu spretno povezuje tradicionalne, često mi-

Fran Galović

Vladimir Vidrić

tološke likove i motive sa suvremenim temama i prosedeima. Kao pjesnik, pod pseudonimom Xeres de la Maraja, javio se i kasniji renomirani dramski pisac i prozaik Milan Begović koji će postati poznat po svojim novelama, romanima *Dunja u kovčegu* (1921.) i *Giga Barićeva* (1931. u periodici, 1940. objavljen kao knjiga) čiji je epilog drama *Bez trećega*, prvi put izvedena 1931. godine (usp. Nemec 1998: 222–230).

Započevši svoj književni rad prozom i lirikom, među dramatičarima toga razdoblja uz **Josipa Kosora** nezaobilazan je **Ivo Vojnović** (1857. – 1929.), autor *Ekvinocija*, *Dubrovačke trilogije*, *Maškarata ispod kuplja* i dr. U njegovim su tekstovima isprepletene intimne, erotske čežnje i stavovi s refleksijom političkih, emotivnih i društvenih procesa koje je generirala propast Dubrovačke Republike. U njegovoj viziji sloboda je istoznačna ljepoti koja preobražava, opravdava i iskupljuje. Predaje, legende, tradicija i nacionalni mitovi u prvoj polovici 20. stoljeća postaju vidljivijima u često neoromantičarskim i regionalno obilježenim prozama **Antuna Gustava Matoša**, **Vladimira Nazora** i **Dinka Šimunovića**, spomenutoj dijalektalnoj poeziji, u proznom opusu **Ive Andrića** i u *Baladama Petrice Kerempuha* **Miroslava Krleže**. U stvarnosti Drugoga svjetskog rata **Vladimir Nazor** ponovno će posegnuti za strategijama tradicionalnih usmenih književnih oblika, samo tada u novome kontekstu i izričaju.

Plakat kazališne predstave *Balade Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže

Poetika osporavanja, otpora i prevrednovanja Avangarda i ostali pravci prve polovice 20. st.

Sve je brzina, momenat i nagon (...). Moja je ćud – opozicija; logika – nedisciplina; filozofija – prevrat. (...) Pijem da se opijem i ljubim da se naljubim. Ukratko: volim sve ono što moj otac osuđuje. On je ozbiljan, trijezan, moralan. Za njega počinje život sa ženidbom, za mene svršava. Njega zanosi blagost, ljubav, dobrota: evanđelje; mene strast, nasilje, zločin: stari zavjet. Njemu je ideal Hrist koji otkupljuje; meni đavo koji zavađa. Za njega je prostitutka nešto ogavno, za mene nešto raskošno. On će reći: Familija je reakcija na bordel; ja: bordel je opozicija familiji. Ukratko: ja sam opozicionalac, a on je reakcioner.

Janko Polić Kamov: *Sloboda*

Avangardni književni pokreti, kao dio modernizma, okrenuti larpur-lartističkom prevrednovanju umjetnosti, nastaju kao opreka i negacija tradicionalnih estetskih, društvenih i etičkih normi (→ *umjetnost*, str. 267). Od avangardnih pokreta u hrvatskoj je književnosti najizrazitiji ekspresionizam, i to ponajviše u stihovima **Antuna Branka Šimića**, stihovima, prozi i drama-

Roman *Isušena kaljuža* J. P. Kamova

Antun Branko Šimić

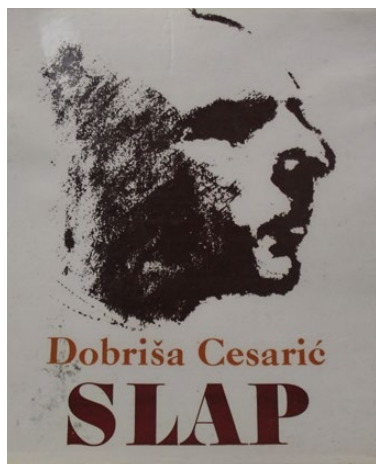
Kip Marije Jurić Zagorke,
rad S. Gračana

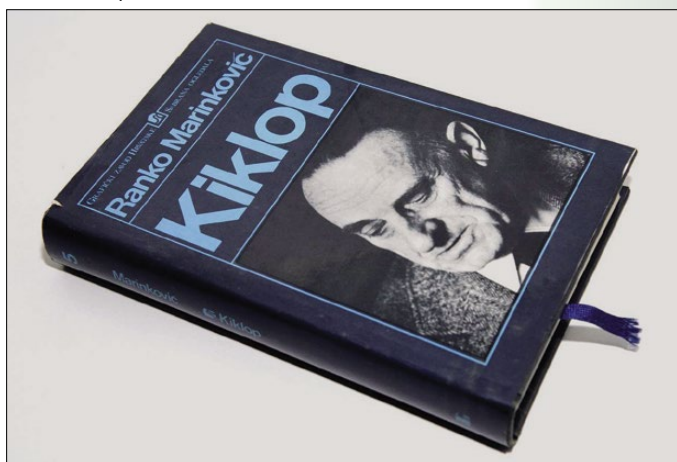
ma Miroslava Krleže i Ulderika Donadinija, kao i u dijelu pjesničkoga opusa Tina Ujevića. Ekspresionizam se afirmirao u slikarstvu, književnosti, glazbi i kazalištu. Na njegovu pojavu utjecali su slikari Vincent van Gogh, Edvard Munch i Paul Gauguin, te u najvećoj mjeri filozofija Friedricha Nietzschea. Pisci ekspresionizma naglašavaju individualizam, jezičnu ekspresivnost, simboliku, važnost boja, ali i uvođenje jezičnih promjena koje su karakteristične za gotovo sve avangardne pravce, posebno futurizam, nadrealizam i dadaizam. Najizrazitiji hrvatski avangardist svakako je pjesnik, prozaik i dramatičar **Janko Polić Kamov** (1886. – 1910.), autor koji je već svojim prvim zbirkama pjesama *Psovka* i *Ištipana hartija* (1907.) izazivao šok i sablazan. Konvencionalnomu spoju istine, ljepote i dobrote koji se da iščitati i u impresionističkoj poeziji moderne Kamov suprotstavlja slobodni, dekadentni erotizam. Njegova je poezija pljuska uzusima građanskoga društva, ona u kaosu i ljutnji, ali i naglašenoj erotičnosti dovodi u pitanje dominantne nacionalne i vjerske motive, ustaljeni moral i društvenu svakodnevicu. Romanom *Isušena kaljuža*, pisanim 1906. – 1909., dramama (samostanske drame, *Čovječanstvo*, *Mamino srce*), kao i novelama koje naziva larkdijama, Kamov se profilira kao avangardni pobunjeni pjesnik čija je relevantnost prepoznata tek posthumno: roman mu je, primjerice, objavljen tek 1957. godine, a relevantni kritički tekstovi o njemu nastali su nekoliko desetljeća nakon toga (usp. Nemec 1998: 60–65). Početkom stoljeća uspon doživljava i popularni roman čija je danas najprepoznatljivija autorica **Marija Jurić Zagorka** koja je objavila tridestetak romana, prodavanih uglavnom u nizovima, tada popularnim „sveščićima” (ibid: 66–69, 74–79). Reprezentativan status u to vrijeme dobiva i hrvatska dječja književnost, i to zahvaljujući glasovitoj **Ivani Brlić Mažuranić** (1874. – 1938.), autorici koja se proslavila ne samo romanom *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.) već i autorskim bajkama iz zbirke *Priče iz davnine* (1916.) (usp. Crnković i Težak 2002: 250–278).

U prvoj polovici 20. stoljeća, nakon završetka moderne, djeluju tri generacije pisaca: prvoj pripadaju **Antun Branko Šimić**, **Miroslav Krleža**, **Tin Ujević**, **August Cesarec**, **Slavko**

Naslovnica zbirke pjesama
Slap Dobriše Cesarića

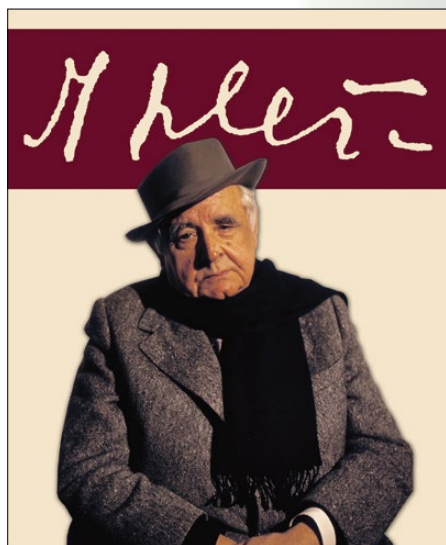
Roman *Kiklop* Ranka Marinkovića

Kolar i Gustav Krklec, nešto su mlađi Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Ivan Goran Kovačić, Vjekoslav Kaleb, Petar Šegedin, Vladan Desnica, Ranko Marinković i Marijan Matković, dok je treća, svojevrsna međugeneracija koja je u pravome smislu riječi nastupila tek nakon Drugoga svjetskog rata Jure Kaštelan, Vesna Parun, Jure Franičević Pločar, Mirko Božić i drugi.

Jedan je od najplodnijih i najsvestranijih pisaca toga razdoblja Miroslav Krleža (1883. – 1981.), autor koji u različitim razdobljima piše pod utjecajem artističke faze hrvatske moderne (drame *Legenda*, *Maskerata*, *U predvečerje*, *Adam i Eva*, *Saloma*), ekspresionizma (*Hrvatska rapsodija*, *Kraljevo*, *Kristofor Kolumbo*), naturalizma i političkoga kazališta (*Galicija*, *Golgota*, *Vučjak*) te analitičkoga realizma (*U agoniji*, *Gospoda Glembajevi*, *Leda*, *U logoru*). Niz pjesničkih zbirki (*Pan*, *Tri simfonije*, *Pjesme I, II, III*, *Lirika* i druge) preispisuje različitim poetikama i jezičnim medijima koje, analogno proznomu opusu, otkrivaju socijalno osjetljivu, antiratno usmjerenu autorsku perspektivu. Krunom njegova pjesničkog izričaja smatraju se *Balade Petrice Kerempuha* (1936.), pjesnička zbirka objavljena na kajkavskome narječju kojom dominira glas i vizura hrvatskoga plebejskoga „proroka” Petrice Kerempuha, utjelovljenja socijalno i nacionalno potlačena hrvatskog puka. U završnoj pjesmi, *Planetorijum*, komentiraju se nacionalni mitovi, povijesne ličnosti i događaji.

Miroslav Krleža

Krležini novelistički ciklusi tematski su vezani uz katastrofu Prvoga svjetskog rata (*Hrvatski bog Mars*) i uz profile malograđanskih krugova (*Hodorlahomor Veliki*, *U agoniji* i druge). U tim temama nalazi okvir za razmatranje moralnoga, psihološkoga, društvenoga i ekonomskoga profila malograđanštine, društvene skupine i pojedinaca kojima je posvećen pozamašan prozno-dramski ciklus *Glembajevi*, od kojih je najpoznatija ekranizirana drama *Gospoda Glembajevi*. Romani *Povratak Filipa Latinovicza* (1932.), *Na rubu pameti* (1938.), *Banket u Blitvi* (1938.; 1939.; 1964.), *Zastave* (1962. i dalje) po divergentnim temama pandan su Krležinu najispisanimu žanru – esejistici. Intelktualistički usmjeren, kroz raznorodne žanrove on tematizira dominantne ideje i etičke dileme, dovodi u pitanje ideološke stereotipe, problematizira položaj umjetnika i intelektualca u društvu. Njegov je stil prepoznatljiv, između ostaloga, po načinu na koji integrira esej u druge književne žanrove, pri čemu se iskazuje kao erudit, socijalno osjetljiv i društveno angažiran književnik. Nakon Matoša, Krleža je možda najglasniji i najpolemičniji književnik u hrvatskoj književnosti 20. st., o čemu govore i njegove polemičko-esejističke knjige *Moj obračun s njima* i *Dijalektički antibarbarus*. Prevođen na velik broj svjetskih jezika, Miroslav Krleža snažno je obilježio kulturni i politički život bivše Jugoslavije ne samo svojim književnim tekstovima već i leksikografskim radom, istupima i polemikama kojima je pratio i usmjeravao kulturni i politički život svoga vremena. Važan je njegov ulog u dugogodišnjemu tzv. **sukobu na književnoj ljevici** kroz koji se potvrdio kao autor koji podržava socijalističku misao, ali se i bezrezervno zalaže za autonomiju umjetnosti (usp. Nemec 1988: 235–255).

Njegovim književnim antipodom često se smatra **Ivo Andrić** (1892. – 1975.) čiji je bogati prozni opus povezan s tradicijom narodne predaje, franjevačkih kronika i povijesnoga romana. Svoje proze kontekstualno i te-

Ivo Andrić ispred mosta na Drini

matski povezuje prostorom Bosne, zemlje čiju prošlost, sadašnjost i identitet vidi, između ostaloga, i kroz metaforu mosta koja se može tumačiti i kao univerzalna antropološka kategorija (usp. Nemec 1998: 198). Započeo je pjesmama u prozi (*Ex Ponto*, 1918. i *Nemiri*, 1921.) i pripovijetkama (*Put Alije Đerđeleza*, 1920.), a afirmirao se romanima s povijesnom tematikom (*Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika*, 1945. i *Prokleta avlija*, 1954.) u kojima je nestabilna ravnoteža Orijenta i Okcidenta dodatno uznemirena socijalnom, psihološkom i regionalnom karakterizacijom likova.

Neka nova živost

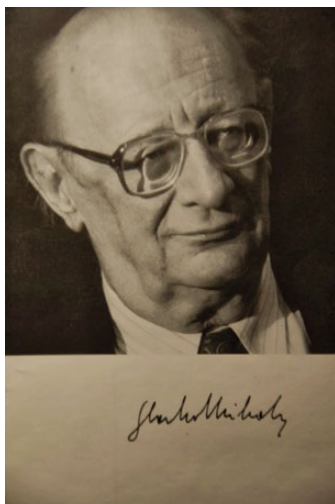
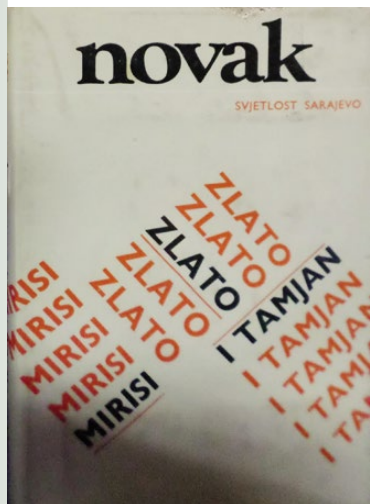
Socijalistički realizam i druga moderna

Meni, kad umrem, neka se postavi na grob crvena petokraka zvijezda razapeta na crni križ. Znamenja moga mučeništva i tlake.

Slobodan Novak: *Mirisi, zlato i tamjan*

Socijalistički realizam, promoviran u državama pod sovjetskom vlašću ili komunističkim uređenjem, bio je jedan od najdugotrajnijih modernističkih smjerova 20. stoljeća. Najpoznatiji je predstavnik socrealističkoga umjetničkog stvaranja ruski književnik Maksim Gorki (1868. – 1936.), autor romana *Mati* (1906.). Književnost socrealizma popularizirala se i u prvo me desetljeću druge Jugoslavije (→ *povijest*, str. 85). Poetički je sjedinjavala elemente realizma i socijalističku ideologiju s ciljem stvaranja politički podobne književnosti koja će odgojno (idejno) utjecati na „narodne mase”, posebice na radništvo. U tu je svrhu korišteno mnoštvo „parola”, „plakata” i „zidnih novina”, ali i ideoloških spisa koji su rezultirali relativno skromnim brojem književnih ostvarenja. Socrealistička književnost prepoznatljiva je ne samo po ideološkim već i po formalnim obilježjima: zapleti su jednostavni, a nosivi likovi tipizirani kao dobri, nositelji borbe za „socijalističku budućnost” ili loši, „nazadni” i narodni neprijatelji, „buržuji” (usp. Nemec 2003: 5–23). Unatoč pritiscima vlasti, sankcijama i progonima pisaca, „partijska literatura” nije imala uspješnijih ostvarenja, a istaknuti književnici, poput **Petra Šegedina** ili Miroslava Krleže, dosljedno ekspliciraju otpor takvu nametnutom dogmatskom pisanju. Šegedinov istup na II. kongresu književnika Jugoslavije 1949. najavljuje književno i kulturno plodne pedesete godine u kojima se formira avangardno orijentirana likovna *Grupa Exat* (1951.), (→ *umjetnost*, str. 267) te počinje izlaziti časopis „**Krugovi**” (1952. – 1958.) koji obnavlja paradigmu modernističke književnosti zapadnoga kruga i domaće književne tradicije. Osim toga, osniva se *Zagrebačko dramsko kazalište* pod vodstvom **Branka Gavella** (1953.), pokreću se *Dubrovačke ljetne igre* (1959.), filmski festival u Puli (1953.) te festivali zabavne glazbe u Zagrebu (1954.) i Opatiji (1958.) (→ *glazba*, str. 289).

Za hrvatsku dječju književnost važna je 1956. godina kad **Grigor Vitez** (1911. – 1966.) objavljuje paradigmatiku zbirku moderne hrvatske dječje poezije *Prepelica*, a **Ivan Kušan** (1933. – 2012.) roman *Uzbuna na Zelenom Vrh* u kojem uvodi niz narativnih inovacija koje je koristio i u svojim kasni-

jim romanima (npr. *Koko i duhovi*, *Zagonetni dječak*, *Koko u Parizu...*) čiji je glavni lik, i danas omiljen, dječak Koko.

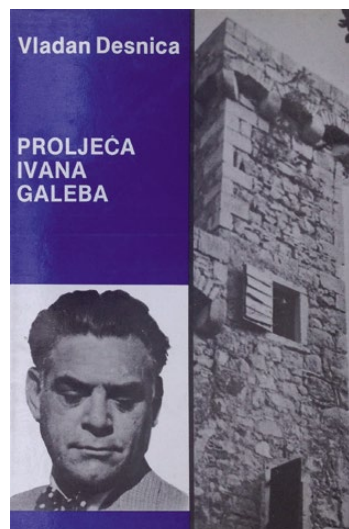
Osim afirmiranih pjesnika **Dobriše Cesarića** (1902. – 1980.) i **Dragutina Tadijanovića** (1905. – 2007.), u tome razdoblju djeluje niz pjesnika povezanih s poetikom časopisa „Krugovi” (1952. – 1958.), među kojima su **Nikola Miličević**, **Slobodan Novak**, **Zvonimir Golob**, **Slavko Mihalić**, **Josip Pupačić**, **Ivan Slamnig** i **Antun Šoljan**. Liričnost, individualizam i pluralizam koji su zastupali krugovaši dobili su novu formu u pjesničkom iskustvu generacije okupljene oko časopisa „**Razlog**” (1961. – 1969.). Njihovo je pjesništvo snažnije orijentirano prema filozofskim, teorijskim i idejnim koncepcijama kakve je već ranije njegovao **Vlado Gotovac**. Tzv. pojmovno pjesništvo, često hermetično i zasićeno metajezikom, pišu **Danijel Dragojević**, **Zvonimir Mrkonjić** i **Igor Zidić**. Samosvojno djeluje **Josip Sever**, pišući na tragu iskustava ruske avangarde i „zaumnoga” jezika koji je metaleksički, oslobođen primarne praktične referencijalnosti. Krajem šezdesetih stvara se nova, „postrazlogovska” generacija pisaca poput **Luka Paljetka**, **Branka Bošnjaka**, **Andrijane Škunce** i **Zvonka Makovića**. Na njih će se vezati generacija tzv. offovaca, pjesnika okupljenih oko časopisa „**Off**” koji zastupaju poetiku semantičkoga konkretizma (**Branko Maleš**, **Branko Čegec** i dr.). Oni će, jednako kao i njihovi poetski suputnici **Milorad Stojević**, **Neda Miranda Blažević** ili **Anka Žagar**, kao i nasljednici, najmlađi pjesnici okupljeni oko časopisa „**Quorum**” (1985.), biti zaokupljeni empiričnošću jezika, njegovim vizualnim i akustičkim djelovanjem.

Uz spomenute renomirane pjesnike, u tome razdoblju djeluju i značajni prozaici i dramatičari. Jedan od najplodnijih dramskih pisaca poslije Drugoga svjetskog rata svaka-ko je **Marijan Matković**, tematski i izričajem blizak Krleži, dok **Radovan Ivšić**, pisac groteske *Kralj Gordogan*, slovi kao najistaknutiji predstavnik nadrealizma u hrvatskoj književnosti. Dramatičar i prozaik **Ranko Marinković**, zajedno s **Vladanom Desnicom** i **Slobodanom Novakom**, nastavlja romanesknu liniju započetu tridesetih godina s Krležinim *Povratkom Filipa Latinovicza*. Njihovi romani – Desničin roman-esej *Proljeća Ivana Galeba* (1957.), Marinkovićev *Kiklop* (1966.) i *Mirisi, zlato i tamjan* (1968.) Slobodana Novaka – smatraju se vrhuncem druge moderne, ali i začetkom postmoderne poetike, ideologije i senzibiliteta (usp. Nemec 2003: 243–256).

Šezdesetih godina popularan je prozni model tzv. *jeans proze* ili *proze u trapericama* koja, inspirirana *Lovcem u žitu* Jeromea D. Salingera, nastaje nasuprot intelektualizmu i građanskom konformizmu. Središnji je lik tih proza buntovni mladić ili društvo gradskih frajera i marginalaca koji se ne uklapaju u društvenu sredinu te svojim ponašanjem osporavaju važeće društvene i kulturne norme. Afirmiraju popularnu kulturu, film, strip i rock glazbu, nestandardiziran jezik, sleng, te nekonvencionalan način odijevanja. Začetci te proze vidljivi su u romanima **Antuna Šoljana** *Izdajice* i *Kratki izlet*, Naslovnica časopisa *Krugovi*

Naslovnica romana *Proljeća Ivana Galeba* Vladana Desnice

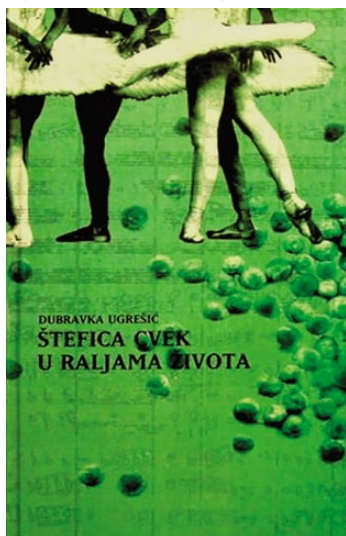
ali je njezino zlatno doba sedamdesetih godina kada nastaju romani **Zvonimira Majdaka** *Kužiš, stari moj* (1970.) i *Stari dečki* (1975.), kao i **Čangi off gottoff** (1970.) **Alojza Majetića** te *Bolja polovica hrabrosti* (1972.) **Ivana Slamniga**.

Novi umjetnički senzibilitet pokazuje i poetika generacije **fantastičara** ili **borhesovaca** koji, pod utjecajem J. L. Borgesa, M. A. Bulgakova i F. Kafke, tematiziraju iluzorno, bizarno i okultno, stvarajući „paralelne svjetove” kao alternativu i komentar vlastita društvenog konteksta. Riječ je o prozama **Pavla Pavličića**, **Gorana Tribusona**, **Stje-**

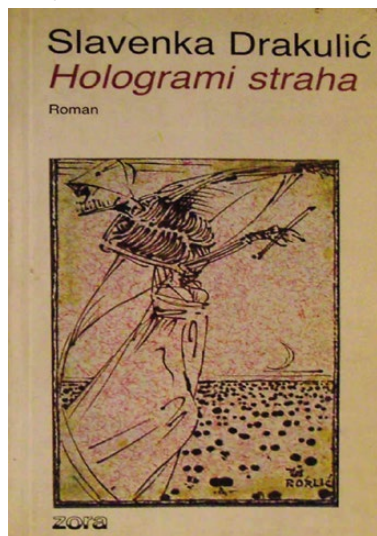
Naslovnica romana Irene Vrkljan
Vrkljan

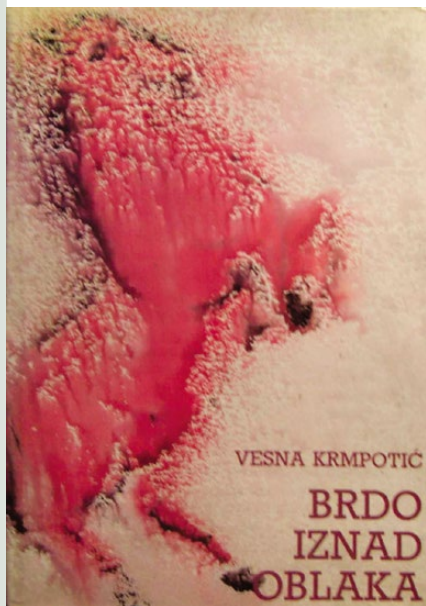
Naslovnica romana Dubravke Ugrešić
Štefica Cvek u raljama života

Naslovnica romana Slavenke Drakulić
Hologrami straha

Naslovnica romana Vesne Krmpotić
Brdo iznad oblaka

pana Čuića, Dubravka Jelačića Bužimskog i Veljka Barbierija. Neki su od njih, poput Pavličića i Tribusona, iz te spisateljske faze izišli u novu fazu, inspiriranu popularnom žanrovskom prozom koja je, kroz oblike kriminalističkoga, erotskoga, bulevarskoga, avanturističkoga i horor romana, u skladu s poetikom postmodernizma postala dio tzv. visoke književnosti. Tribusonov roman *Povijest pornografije* istražuje osobni identitet i generacijsku pripadnost u sferi popularne kulture 1960-ih. U tome se razdoblju afirmira tzv. žensko pismo, prepoznatljivo po osviještenome posredovanju rodnoga senzibiliteta, tumačenju specifično ženskoga iskustva roda, jezika i identiteta, kako se vidi u knjigama Irene Vrkljan *Svila, škare* (1984.) i *Berlinski rukopis* (1988.), Vesne Krmpotić *Brdo iznad oblaka* (1988.), Dubravke Ugrešić *Štefica Cvek u raljama života* (1981.) i Slavenke Drakulić *Smrtni grijesi feminizma* (1984.) i *Hologrami straha* (1987.). Riječ je o tekstovima koji su, osim specifičnom perspektivom roda, determinirani često i žanrom autobiografije ili diskursima svjedočenja (usp. Nemeć 2003: 343–358).

Pastiš, igra i ponavljanje

Postmoderna i suvremeno doba

*Imamo, dakle, materijal. Nemamo autora vještog u vještinama veze-
nja, tkanja, heklanja i gobleniranja, ali imamo pisaču-šivaču mašinu. I
autora sklonog štepanju. Treba nam još jednostavan kroj i jednostavna
izrada. Patchwork! Patchwork prsluk, patchwork košulja, patchwork
suknja. Patchwork je univerzalan, jednostavan, demokratičan način
odijevanja, ne samo odjeća, već i nazor na svijet!*

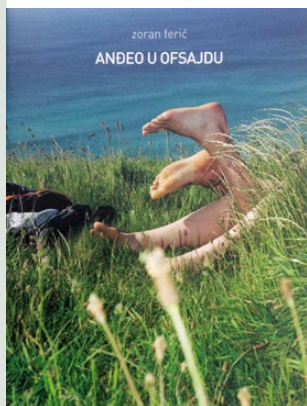
Dubravka Ugrešić: *Štefica Cvek u raljama života*

Pod postmodernom se najčešće se podrazumijeva razdoblje od 1970-ih godina do današnjih dana, iako se zadnjih godina govori i o kraju postmoderne i novome razdoblju koje neki nazivaju digitalnim modernizmom, drugi vremenom autentičnosti, treći razdobljem kraja teorije itd. Postmoderna relativizira uobičajene podjele na kanon i popularnu književnost, počiva na preispisivanju, citatnosti i intertekstualnosti, naglašava svijest o mediju i žanrovima, uvodi multikulturalizam i poliperspektivnost u odnosu na estetske, društvene i političke stavove, jednako kao i u razumijevanje identiteta. Prepoznatljive postmoderne narativne tehnike vidljive su u romanu *Bolja polovica hrabrosti Ivana Slamniga*, u ranijim prozama Dubravke Ugrešić, kao i u *Predstavi Hamleta u selu Mrduša Donja* (1971.) Ive Brešana, djelu koje je istodobno i ogledni primjerak „teatra u teatru” – žanra koji ističe literarnost djela, njegovu izvedbenu narav i snažnu povezanost s društvenom zbiljom. Analogne književne postupke koriste i suvremeni dramatičari poput Lade Kaštelan, Mire Gavrana, Asje Srnc-Todorović, Slobodana Šnajdera i drugih. Osamdesetih je popularan novopovijesni roman koji, među ostalima, pišu Ivan Aralica, Nedjeljko Fabrio i Feđa Šehović (usp. Nemec 2003: 265–295). Devedesetih je, nakon Domovinskoga rata i proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske, vidljiva reafirmacija *stvarnosnog pisma*, ratnih memoara i proze koja nastaje kao odgovor na društvene i ideološke posljedice tranzicije i „divljega kapitalizma”. Pandan je toj vrsti proze tzv. *stvarnosno pjesništvo* koje se profilira nakon i uz medijski i diskurzivno osviješteno pjesništvo i prozu generacije kvorumaša (Miroslav Mićanović, Branko Ćegec, Krešimir Bagić, Goran Rem, Delimir Rešicki). Postmodernistički eksperimenti vidljivi su u dramama Mire Gavrana, Mate Matišića, Borislava Vujčića, Vladimira Stojisavljevića i Lade Kaštelan, dok mlađi dramatičari (Pavo Marinković, Asja

Miljenko Jergović sa studentima *Croaticuma* na *Interliberu*

Naslovnica romana Zorana Ferića *Anđeo u ofsajdu*

Srnc Todorović i Ivana Sajko) pokazuju žanrovsku, rodnu, socijalnu, ali i teorijsku osviještenost i utemeljenost. Nekadašnja subverzivnost i društvena vidljivost ženskoga pisma u devedesetima i nultima biva donekle utišana, a njezinu propulzivnost nadomještaju nove teme u kojima je fokus postavljen na pitanja identiteta, naslijeđa i egzila o kojima pišu Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić, Irena Vrkljan, Daša Drndić, Julijana Matanović, Miljenko Jergović i drugi. Društveno-političke promjene uvjetovale su da tranzicija postane jedno od glavnih okvira pisanja i razumijevanja književnosti. Tako se nuspjavama tranzicije, privatizacijom, redefinicijom

nacionalnoga, klasnoga i rodnoga identiteta, komercijalizacijom javnoga dobra, korupcijom i drugim srodnim temama bave književnici koji pišu i objavljuju u 2000-ima: Zoran Ferić, Robert Perišić, Stanko Andrić, Borivoj Radaković, Ante Tomić, Jurica Pavičić, Edo Popović, Roman Simić Bodrožić, Simo Mraović, Tatjana Gromača, Krešimir Pintarić i drugi. Gotovo svi oni sudjelovali su u *Festivalu alternativne* (kasnije „A”) *književnosti* (FAK-u), pokrenutom 2000. godine u Osijeku, na kojemu su pisci javno, u mnogim gradovima Hrvatske i regije, čitali svoja djela pred publikom okupljenom u neformalnome, često klupskome okruženju. Iako pojedinačno različitih poetika i senzibiliteta, svojim su tekstovima upozorili na aktualne društve-

ne i ideološke stranputice, a istupima ukazali na mjesto koje masovni mediji imaju u recepciji književnosti. Suvremene digitalne tehnologije nisu samo informacije učinile dostupnijima, već su ih pretvorile u nosivi element poruke, što se odražava i na način stvaranja, distribucije i razumijevanja književnosti. Krajnje dosege tih promjena otkrit će tek vrijeme koje dolazi.

Literatura i izvori

- Beker, M. (ur.) 1981. *Comparative Studies in Croatian Literature*. Zagreb.
- Botica, S. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. i Težak, D. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Grubišić, K. i V. 2007. *Croatian Literature in English*. Zagreb: Školska knjiga.
- Frangeš, I. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb–Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske i Cankarjeva založba.
- Milanja, C. 2000. – 2003. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000. (I – III)*. Zagreb: Zagrebgrafo.
- Milanja, C. 2008. *Hrvatsko pjesništvo 1900. – 1950*. Zagreb: Zagrebgrafo.
- Nemec, K. 1994. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
- Nemec, K. 1998. *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje.
- Nemec, K. 2003. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kombol, M. i Novak, S. P. 1992. *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šicel, M. 1975. *Povijest hrvatske književnosti, 5: Književnost moderne*. Zagreb: Liber i Mladost.
- Živančević, M. i Frangeš, I. 1975. *Povijest hrvatske književnosti, 4: Ilirizam – Realizam*. Zagreb: Liber i Mladost.

Hrvatska književnost zainteresiranim je stranim čitateljima dostupna u mnogim prijevodima, ne samo kanonskih pisaca poput Ivana Mažuranića, Augusta Šenoe, Ivane Brlić-Mažuranić, Ive Andrića, Tina Ujevića, Vesne Parun ili Miroslava Krleža, već i najnovijih naslova autora koji su znatnu recepciju postigli izvan granica regije i jezika kojim pišu. Tako su najnoviji romani Dubravke Ugrešić, Daše Drndić, Slavenke Drakulić ili Miljenka Jergovića, drame Mire Gavrana ili Sibile Petlevski, kao i odabrani pjesnički tekstovi, dostupni u samostalnim izdanjima ili tematicama časopisa na slavenskim i svjetskim jezicima. Časopisi „Most” („The Bridge”) i „Relations” kontinuirano prijevodima i prikazima prate suvremenu produkciju, a izbor prijevoda hrvatskih autora može se naći i na internetskim stranicama američkoga časopisa „Studia Croatica”. Besplatne elektroničke knjige hrvatskih autora dostupne su na internetskoj adresi <http://www.elektronickeknjige.com/dpkm/>, a recentne književne kritike, osvrte i recenzije, kao i dio suvremene produkcije, moguće je čitati na tiskanim i internetskim stranicama časopisa „Vijenac” i „Zarez”, kao i na internetskim stranicama Kulturpunkt.hr, Moderna vremena Info, culturenet.hr i drugima. Zagrebačka slavistička škola, koja svake godine održava ljetni seminar za strane slaviste, na svojim stranicama <http://www.hrvatskiplus.org/> objavljuje slobodno dostupne relevantne članke i studije. Na stranicama Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža” dostupne su natuknice iz područja hrvatske književnosti, kulture i umjetnosti, kao i pripadajuća literatura. Na engleskome jeziku objavljen je veći broj studija, eseja, pregleda i referentnih članaka o hrvatskoj književnosti koji se mogu naći i na različitim bazama podataka. Npr. na internetskim stranicama međunarodnih projekata poput Poetry International iz Rotterdama nalaze se natuknice o tridesetak hrvatskih pjesnika, kao i niz članaka na engleskome jeziku posvećenih hrvatskom pjesništvu. Usp. http://www.poetryinternationalweb.net/pi/site/country/poet_list/17. Stranim čitateljima dostupno je više izdanja pregleda hrvatske književnosti: npr. knjiga Ante Kadića *Croatian literature* (1960.), istoimeni pregled Miroslava Vaupotića (1966.), zbornik studija *Comparative studies in Croatian literature* koje je 1981. uredio Miroslav Beker te novija pregledna knjiga Katie i Vinka Grubišića *Croatian Literature in English* (2007.).

Sažetak

Poglavlje o hrvatskoj književnosti nudi kratak pregled povijesti hrvatske književnosti: najvažnijih autora, poetika i razdoblja i s njima povezanih kretanja u svjetskoj književnosti, regionalnoj kulturi i umjetnosti. Opisuje najranija razdoblja, od početaka pismenosti i prvih književno relevantnih spomenika, prvih autorskih tekstova koji osciliraju između svjetovnoga i nabožnoga, prvih književnih institucija i pokreta koje povezuje s kasnijim, u književnoj povijesti prepoznatljivim razdobljima i stilovima koje pratimo do suvremenih tendencija i ostvarenja. U posebnim cjelinama predstavljene su književnost srednjega vijeka, humanizma i renesanse, baroka i protureformacije, književnost prosvjetiteljstva, romantizam i nacionalni preporod, književnost realizma, modernistički pokreti, avangarda, socijalistički realizam, druga moderna te, na kraju, postmoderna i suvremena književnost s posebnim osvrtom na medijske promjene koje generira digitalno doba. Svaku od cjelina prati odabrani ulomak reprezentativnoga književnog teksta koji je nastao u danome razdoblju i može služiti kao ogledni primjerak razdoblja ili autorskoga ostvarenja. Sadržajno ga, osim navedenih autora i djela, upotpunjuje opis razdoblja kroz dominantne estetske, idejne, kulturne i političke koordinate čije će razumijevanje olakšati usporedno čitanje ostalih poglavlja udžbenika. Povijest hrvatske književnosti, kako se iz ovoga kratkog pregleda vidi, relativno je heterogen, a ipak međusobno i sa svjetskim književnim i kulturnim tokovima povezan niz činjenica, promjena i stremljenja koja su istovremeno reflektirala i proizvodila društvena i politička kretanja, izgrađivala percepciju vlastitoga identiteta, kanona i zajedničkoga jezika.